

Dubiński, Aleksander

Karaimska Wystawa Etnograficzna w Trokach

Muzealnictwo 33, 73-77

1990

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tczewskiej i Oddział Miejski Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego). Towarzystwo Miłośników Wisły powstało z inicjatywy i inspiracji Muzeum Wisły. Zgodnie ze statutem terenem działalności Towarzystwa Miłośników Wisły jest obszar całego kraju i istnieje prawna możliwość tworzenia struktur Towarzystwa w postaci oddziałów w każdej miejscowości.

Roman Klim

Le Musée de la Vistule à Tczew

La Vistule avec ses affluents joua un rôle d'une grande portée au cours des siècles XVe-XVIIIe dans l'histoire de la Pologne, en tant qu'une voie de communication d'importance. Le fleuve eut de même une valeur de poids dans le commerce mondial, quelques époques durant.

Une conception de la création du Musée de la Vistule se forma en 1954 déjà, mais une résolution définitive sur sa fondation fut prise en 1979. On élit Tczew comme son siège.

Le musée se place dans un ensemble de bâtiments d'anciens Etablissements Mécanisés du Matériel du Ménage Domestique "Predom-Metrix", de la IIe moitié du XIXe siècle. La disposition de l'aménagement rendit possible une division claire du musée en 2 parties: celle de musée et celle de technique et conservation. On organise des expositions stables et tempo-

Aleksander Dubiński

Karaimska Wystawa Etnograficzna w Trokach

W 1987 r. upłynęło 20 lat od otwarcia w Trokach k. Wilna stałej ekspozycji muzealnej — „Karaimskiej Wystawy Etnograficznej” stanowiącej część Muzeum Historycznego w Trokach.

Przed pół wiekiem, 6 lipca 1938 r., odbyło się uroczyste wmurowanie aktu erekcyjnego pod budowę muzeum karaimskiego w Trokach, prastarej siedzibie Karaimów polsko-litewskich. Jak zanotowały kroniki, uroczystość ta miała niezwykle podniosły charakter. Wzięli w niej udział m.in. dyrektor Departamentu Wyznań w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Franciszek hr. Potocki, wojewoda wileński oraz duchowieństwo karaimskie z najwyższym duchownym, hachanem prof. S. Szapszałem (1873-1961)¹.

Dzieje gromadzenia zbiorów dla muzeum karaimskiego sięgają końca XIX w. Z inicjatywą stwo-

W Muzeum Wisły ma swą siedzibę Zarząd Główny Towarzystwa Miłośników Wisły.

Muzeum Wisły jest unikatową placówką w kraju i jedną z nielicznych tego typu w Europie. Zwiedzać je można codziennie (z wyjątkiem poniedziałków), w godzinach od 10-16, a w czwartek 12-18.

Adres: Muzeum Wisły, ul. 30 Stycznia 4, 83-110 Tczew, skr. poczt. 69, telefon 31-07-05.

raires dans la partie de musée.

Une tâche principale du Musée de la Vistule est le rassemblement, la protection, l'élaboration et l'exposition des collections, liées avec les fonctions de la Vistule et ses affluents, comme suit: des fonctions de communication et de transports, économiques, politiques, celles de colonisation et culturelles, de même que la protection de la culture matérielle et spirituelle de la population liée, directement ou non, avec le fleuve, ainsi que la sauvegarde du paysage, comme de la nature. Le musée assemble en plus des objets exposés illustrant l'histoire de Tczew.

Le Musée de la Vistule est un poste unique en son genre dans notre pays, et l'un de peu nombreux postes de cette classe en Europe.

4. Le berceau des collections du musée.

W 1916 r. centralną Bibliotekę Karaimską (Karaj Bitikligi) w Eupatorii², zgromadzono tam również obok rękopisów i starodruków przedmioty muzealne, jak np. okazy broni palnej z czasów chanatu krymskiego, eksponaty etnograficzne — stroje narodowe, tkaniny ręcznie haftowane, sprzęt domowy i inne zabytki dawno minionej przeszłości oraz ówczesne utensylia codziennego

1. Hachan karaïmski prof. Seraja Szapszał — założyciel muzeum karaïmskiego w Trokach.

1. Le hachan caraïme le prof. Seraja Szapszał — fondateur du musée caraïme à Troki.

użytku³. Niestety, wypadki polityczne następnych lat nie pozwoliły na doprowadzenie do końca rozpoczętego dzieła.

W okresie międzywojennym prof. S. Szapszał jako hachan Karaimów w Polsce przystąpił ponownie do gromadzenia eksponatów z myślą umieszczenia ich w specjalnie w tym celu wzniesionym budynku. W ciągu blisko 9 lat odbywał podróże po krajach Bliskiego Wschodu i zdołał zgromadzić wiele eksponatów do przyszłego muzeum, które miało być świadectwem dawnego i współczesnego życia ośrodków karaïmskich w różnych krajach. Przywieziona pokaźna ilość materiałów muzealnych czasowo została umieszczona w jego mieszkaniu w Wilnie. Starania o budowę muzeum w Trokach uwieńczone zostały pozytywnym rezultatem — wreszcie przystąpiono do prac budowlanych. Władze wyasygnowały środki finansowe, a część kosztów budowy ponieść miała sama ludność karaïmska — w formie datków pieniężnych

i pomocy przy zwożeniu materiałów budowlanych własnymi furmankami. Styl architektoniczny wznoszonej budowli harmonizował z otaczającymi domami zamieszkałymi przez Karaimów. Pracami technicznymi kierował inż. Jan Borowski, zatrudniony w tym czasie przy pracach konserwatorskich zamku wielkoksiażęcego na wyspie w Trokach⁴.

Budowa muzeum trwała do wybuchu wojny, tzn. do września 1939 r. Budynek był gotowy w stanie surowym, ale nie zdołano już przeprowadzić prac wykończeniowych wnętrza ani przenieść zgromadzonych przedmiotów. Tak więc wydarzenia dziejowe ponownie stanęły na przeszkodzie w realizacji planów muzealnych Karaimów.

Przechowywane w mieszkaniu S. Szapszała przedmioty muzealne zgrupowane zostały w trzech podstawowych działach: 1) historycznym, 2) etnograficznym, 3) bibliotecznym. Dział historyczny obejmował dokumenty, na które składały się przywileje i reskrypty wielkich książąt litewskich i królów polskich, jak też jarłyki chanów krymskich oraz rozporządzenia (fermany) sułtanów tureckich. Z militariów dawne uzbrojenie, strzelby, pistolety, jatagany, strzały itp. Do tego też działu zaliczyć należy kolekcję monet z czasów chanatu krymskiego (Karaïmi byli zarządcami mennicy chanów) oraz dawne monety państwa polsko-litewskiego. W dziale etnograficznym znajdowały się dawne narzędzia rolnicze (Karaïmi w Trokach byli w większości rolnikami i ogrodnikami), tkaniny, ręczniki, ubiory mężczyzn i kobiet, strój duchownych, sprzęt domowy. Do niego też należały liczne ryciny i fotografie Karaimów oraz domów mieszkalnych na Krymie i Litwie.

2. Ulica karaïmska w Trokach, przy której znajduje się muzeum karaïmskie.

2. Une rue caraïme à Troki, près de laquelle le musée caraïme est situé.

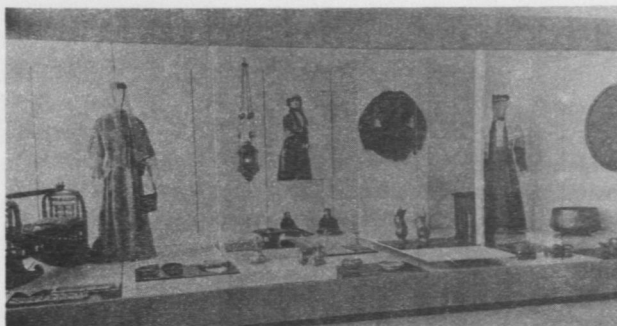
Zbiory biblioteczne obejmowały rękopisy i druki tematycznie związane z Karaimami i ich dziedzictwem kulturowym, jak też z innymi ludami i narodami Bliskiego Wschodu pozostającymi z nimi w kontakcie.

S. Szapszał, jako inicjator i organizator tych zbiorów, przekazał je oficjalnie 16 stycznia 1941 r. władzom radzieckiej Litwy, a 1 lutego tegoż roku został mianowany dyrektorem Karaimskiego Muzeum Historyczno-Etnograficznego. Począwszy od 2 kwietnia 1951 r. karaimskie zbiory muzealne w Wilnie włączono do zasobów Muzeum Etnograficznego Akademii Nauk Litewskiej SRR⁵.

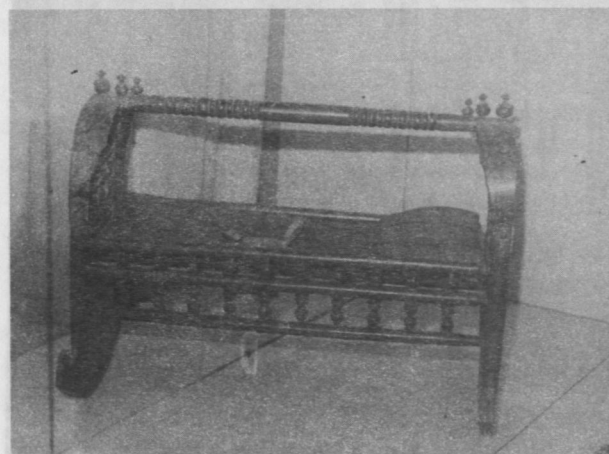
W dniu 24 czerwca 1967 r. nastąpiło otwarcie w Trokach Karaimskiej Wystawy Etnograficznej w salach wzniesionego przed wojną budynku. O tym wydarzeniu donosiła miejscowa prasa, podkreślając, że nowo otwarta wystawa cieszy się dużym zainteresowaniem i jest licznie odwiedzana (por. np. gazety „Tiesa” z 29 czerwca 1967 i „Przodownik” z 11 lipca tegoż roku). Pokoje na piętrze przeznaczono na pomieszczenie biurowe Muzeum Historycznego (część eksponatów wystawiono w komnatach zamkowych na wyspie), natomiast parter zajmuje stała ekspozycja etnograficzna poświęcona wyłącznie Karaimom.

W dwóch salach zaprezentowano w szklanych gablotach kilkadziesiąt przedmiotów muzealnych oraz fotografie — rozwieszone na ścianach. Zasadniczą grupę stanowią eksponaty pochodzące z muzeum karaimskiego w Wilnie, zgromadzone przez prof. S. Szapszała. Stamtąd przekazano jednak tylko niektóre eksponaty z działów historycznego i etnograficznego Muzeum Etnograficznego Akademii Nauk Litewskiej SRR. Ekspozycję w ubiegłych latach stale uzupełniano nowymi nabytkami, najczęściej z kolekcji prywatnych, pochodzących ze zbiorów ułłu hazzana (starszego duchownego) i poety karaimskiego, Szymona Firkowicza (1898-1982)⁶.

Prezentację ekspozycji w Trokach należy zacząć od stwierdzenia, że zbiory te są świadectwem kultury materialnej Karaimów zamieszkających nie tylko w Trokach czy na Litwie, ale również na innych terenach — Wołyni czy Małopolska Wschodnia, a przede wszystkim Krym i tereny nadczarnomorskie oraz kraje Bliskiego Wschodu. Poszczególne przedmioty odzwierciedlają więc zajęcia, tryb życia i częściowo wierzenia w przekroju historycznym i terytorialnym.

3. Fragment ekspozycji muzeum karaimskiego w Trokach.
3. Le fragment de l'exposition du musée caraïme à Troki.

4. Kołyska ze zbiorów muzeum karaimskiego w Trokach.
4. Le berceau des collections du musée caraïme à Troki.

Na wystawie znajduje się kilka egzemplarzy dawnego uzbrojenia, jako że sprowadzeni z Krymu na Litwę w XIV w. Karaimi stanowili początkowo załogę zamku wielkoksiążęcego w Trokach i pełnili powinności wojskowe w formacjach Wielkiego Księstwa. Podobnie na Krymie byli często zmuszani do obrony twierdzy karaimskiej w pobliżu Bachczeseraju. Niestety, nie zachowała się broń typowo karaimska, a więc swego rodzaju dzida w kształcie wideł, zwana *jabą*, a zaprezentowano jedynie tarczę — *kalkan*. Oba te militaria figurują w herbie karaimskim również zdobiącym jedną z sal wystawowych.

Karaimi zamieszkali w Trokach zajmowali się uprawą roli i ogrodnictwem, co obrazuje fotografia przedstawiająca obchodzone niegdyś co roku święto żniw, tzw. *orach toju*.

U dawnych ludów tureckich prowadzących w zamierzchłej przeszłości koczowniczy tryb życia dużą rolę odgrywało ognisko i kocioł, *kazan*. Poza

5. Świątynia karańska (kieneses) w Wilnie. (fot. Y. Bulhak)
5. Un temple caraïme (kieneses) à Vilnius.

konkretnym jego przeznaczeniem u wielu ludów tureckich symbolizuje on jednoczenie się plemienia czy rodu wokół ogniska i kotła. Taki też kocioł znajduje się w zbiorach karańskich. Innym przejawem życia koczowniczego w ciepłym klimacie jest eksponowany przenośny piecyk, *mangal*.

Ze sprzętów domowych duże zainteresowanie budzi kołyska dziecienna — *beszik*. Stała ona zazwyczaj (szczególnie na Krymie) w żeńskiej części domu i wszystkie jej elementy były sporządzone z drewna. Przy konstrukcji nie wolno było używać metalowych gwoździ, gdyż takimi gwoździami zbija się zazwyczaj trumnę. Nie może więc być niczego, co się wiąże ze śmiercią. Inną osobliwością takiej kołyski jest to, że ma ona w dnie wycięty okrągły otwór, do którego wstawiano gliniany nocniczek, tak że dziecko leżało w zasa-

dzie suche. Niemowlę przywiązywano do kołyski specjalnymi pasami, często haftowanymi złotymi lub kolorowymi nićmi. Oczywiście, niedopuszczalne też było bujanie pustej kołyski, gdyż, wierzono, że może to przyczynić się do rychłej śmierci dziecka.

Z drobniejszych przedmiotów domowego użytku przedstawiono dzban na wodę, rondel do gotowania mięsa z ryżem, naczynie zwane *tawa*, w którym wypieka się pierogi z mięsem — *kiubieten* oraz moździerz — *hawan*. Z innych przyborów kuchennych można wymienić naczynie do parzenia kawy *dżezwe* z czerwonej miedzi z żelazną rączką. Trzeba dodać, że w innych krajach Wschodu wyrabia się podobne naczynia również z złotej miedzi. Zgromadzono również przedmioty kultu religijnego — ubiór duchownego, *dżube*, kandelabr ze świątyni karańskiej (*kieneses*) oraz nożyce do obcinania knotów w świecach. O charakterze etnograficznym wystawy świadczą też takie eksponaty, jak stroje narodowe męskie, kobiece oraz dziewczęce i chłopięce. Były one w powszechnym użyciu na Krymie od lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia. Są więc wyszywane tkaniny, najstarsze z XVII w. stanowiące posag narzeczonej. Z drobnych przedmiotów — fajka, kałamarz, instrument muzyczny, zwany *zurna*.

Zrozumienie ekspozycji ułatwia notatka informacyjna, zawierająca dane o tureckim pochodzeniu Karaimów, ich języku należącym do kipczackiej gałęzi języków tureckich, przybyciu w XIV w. na tereny Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz o stanie obecnym skupisk karańskich w Związku Radzieckim i innych krajach (w tym również w Polsce). Przez dwadzieścia lat ekspozycja muzealna cieszy się niesłabnącym zainteresowaniem, zarówno wycieczek zbiorowych, jak i pojedynczych osób. W ciągu roku sale wystawowe odwiedza przeciętnie ok. 50 tysięcy osób⁷. O zainteresowaniu ekspozycją świadczą też liczne zapisy w Księdze Pamiątkowej.

Szlak turystyczny prowadzący w okresie międzywojennym przez Troki nadal jest chętnie uczęszczany. Położone na tym szlaku zabytki (nie tylko karańskie) są dodatkową atrakcją i wzbogacają walory poznawcze trasy turystycznej. Ponadto zebrane i należycie przechowywane zabytki muzealne gwarantują ich przetrwanie.

Przypisy

- ¹ Por. „Myśl Karaimska” 1939, t. 12 ss. 139-141.
² *Encyklopedia wiedzy o książce*. Wrocław 1971 ss. 1265-1266.
³ Bardziej szczegółowo pisze na ten temat: S. Firkowicz, *O Karaimskim Muzeum Historyczno-Etnograficznym na Krymie i w Polsce*. „Myśl Karaimska” 1939, t. 12 ss. 22-26.
⁴ Por.: S. Lorentz, *Albumy wileńskie*. Warszawa 1986.
⁵ R. Firkovič, *Karaimika Lietuvoje*. „Muziejai ir Pamin-

klai” 1968 (Vilnius) ss. 24-28.

⁶ Por. m.in.: R. Jarocki, *Rozmowy z Lorentzem*. Warszawa 1981.

⁷ Zamek na wyspie (część Muzeum Historycznego) zwiedza rocznie ok. 500 tys. osób. Dane liczbowe zawdzięczym uprzejmości p. Marka Kozyrowicza, mieszkańca Troki, któremu tą drogą składam moje podziękowanie.

Aleksander Dubiński

Exposition Ethnographique Caraïme à Troki

En 1967, on ouvra à Troki près de Vilnius, une "Exposition Ethnographique Caraïme", en tant qu'une partie du Musée Historique local, dans les salles du bâtiment d'avant-guerre. Les collections pour le Musée Historique et Ethnographique Caraïme furent assemblées encore dans les années quatre-vingt-dix du siècle écoulé. Ce fut Seraja Szapszał (1873-1961), ultérieur prêtre suprême caraïme (hachan) et directeur du musée caraïme dès janvier 1941, qui se mit à ramasser des objets exposés. Dix ans plus tard (en 1951), les collections caraïmes de Vilnius furent incorporées dans celles du Musée Ethnographique de l'Académie des Sciences de la République Socialiste Soviétique de Lituanie.

Les objets, exposés dans les deux salles de l'Exposition Ethnographique Caraïme à Troki, ouverte en 1967, ce sont des objets de valeur de musée et des photographies illustrant des emplois, le train de vie, ainsi que les croyances des Caraïmes, vus par des sections historique et territoriale. Les collections assemblées font témoignage de la culture matérielle, et, en partie, spirituelle des Caraïmes installés non seulement à Troki et en Lituanie, mais encore habitant d'autres territoires, comme la Volhynie ou la Petite-Pologne orientale, mais surtout la Crimée, berceau des Caraïmes lithuanio-polonais, de même que les pays du Proche-Orient. L'exposition caraïme à Troki est visitée par 50 mille personnes par an environ, des différents pays du monde.

Andrzej Ryszkiewicz

Fundacja imienia Ciechanowieckich

Wraz z likwidacją wielkiej własności ziemskiej oraz upaństwowieniem przemysłu i handlu o dużej skali, ustać musiał indywidualny mecenat artystyczny. Teoretycznie — jego funkcje miały przejąć instytucje: państwo, administracja i samorząd terytorialny, związki różnego rodzaju. Ale to tylko teoretycznie, bo w praktyce mówić można było raczej o polityce kulturalnej i o samopomocy koleżeńskej organizacji zawodowych. A to zupełnie co innego; osoby kolekcjonera i opiekuna artystów nie zastąpi nic i nikt.

Więc mecenasów w większym stylu zabrakło, bo nie było po temu warunków, a ponadto — przykro powiedzieć — w powodzi nadużywanych wielkich słów stępiał się, starł na proszek, znany niegdyś polski patriotyzm, tj. tak gorące przywiązanie do dobra publicznego, że przeradzało się w pragnienie jego wzbogacenia, w stawianie interesu społecznego ponad majątkiem własnym i swych najbliż-

szych. Pojawiają się nieśmiałe symptomy zmiany tego stanu rzeczy, pierwsze jaskółki myślenia obywatelskiego (w każdym razie u ludzi starszych, niepoprawnych idealistów niegdysiejszego chowu). Ale czy odtworzy się tę szlachetną cechę narodową, jaką jest bezinteresowność?

Brak mecenasów krajowych co i rusz rekompensuje pojawianie się kogoś z zagranicznej Polonii, kto zgromadził artystyczny dorobek i postanowił przekazać go na służbę społeczną w ojczyźnie, czyli kraju ojców. Wciąż i wciąż dowiadujemy się o takim hojnym darze, wzbogacającym rozgromiony i stale rozkradany spadek po kulturalniejszych i szlachetniejszych pokoleniach. Takim gestem szczególnie mi miłym jest pokazany w warszawskim Pałacu pod Blachą „wybór dzieł sztuki polskiej i z Polską związanych ze zbiorów Fundacji Imienia Ciechanowieckich”.

Ciechanowieccy to stary, senatorski ród herbu